

Vergilemenin Mükellefler Üzerindeki Psikolojik Etkileri: Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Üzerine Bir Alan Araştırması¹

Ozgur Emre Koc^a

Öz: Vergileme ekonomik olduğu kadar psikolojik ve sosyolojik bir kavramdır. Vergi mükelleflerinin vergi ödemeye katlanma durumlarına göre vergi psikolojisi, bireyden bireye farklılık göstermektedir. Vergi psikolojisinin yarattığı olumsuz etkilerinin başında, vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçığı olgusu gelmektedir. Vergilerin etkin bir araç olabilmeleri için vergi mükelleflerinin oluşturacağı kayıp ve kaçakların mümkün mertebe düşük olması gerekmektedir. Bu çalışma, Çorum ili genelinde vergi mükelleflerinin, vergi kayıp kaçaklarının oluşmasında etken olan değerleri tespit amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada mükelleflerle yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; vergi mükelleflerini vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarına sevk eden ana etkenin vergi oranlarındaki artışa bağlı olarak artan vergi yükleri olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca, vergi yükü haricinde vergi denetimlerinin ve cezalarının yetersizliğinin mükellefleri vergi kayıp ve kaçaklarına yönlendirdiğini gerçeği de çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan diğeridir. Analiz sonucunda ulaşılan veriler literatürü destekler mahiyettedir.

Anahtar Sözcükler: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma, Vergi Psikolojisi, Mükellef Bakışı, Çorum

JEL: H20, H26, H29

Geliş : 27 Mayıs 2019
Düzeltilme : 01 Temmuz 2019
Kabul : 10 Temmuz 2019

Tür : Araştırma

Psychological Effects of Taxation on Taxpayers: A Field Study on Tax Avoidance and Tax Evasion

Abstract: Taxation is a psychological and sociological concept as well as being an economic one. Tax psychology differs by the individual, according to taxpayers' affordability to pay tax. The primary adverse effect caused by tax psychology is the fact of tax losses and evasions arisen from the failure of taxpayers to meet their tax liabilities. In order to benefit from taxes effectively, tax losses and evasions of taxpayers should be as minimum as possible. This study was conducted across Corum province to identify the factors, effective in the occurrence of tax losses and evasions of taxpayers. The study findings were achieved by face to face meeting with taxpayers. According to the results of the analysis; the main factor driving taxpayers to tax evasion and tax avoidance behavior is the increased tax burden due to the increase in tax rates. In addition, the fact that tax audits and penalties, other than tax burden, lead to taxpayers' tax losses and fugitives due to insufficiency are the other findings obtained from the study. The data obtained from the analysis support the literature.

Keywords: Tax Evasion, Tax Avoidance, Tax Psychology, Taxpayer Perspective, Corum

JEL: H20, H26, H29

Received : 27 May 2019
Revised : 01 July 2019
Accepted : 10 July 2019

Type : Research

Cite this article as: Koc, O. E. (2019). Vergilemenin mükellefler üzerindeki psikolojik etkileri: Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma üzerine bir alan araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 10(4), 1015-1027.

The current issue and archive of this Journal is available at: www.berjournal.com

^a Asst. Prof., PhD., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Corum, Türkiye, oemrekoc@hitit.edu.tr (ORCID ID: 0000-0003-2788-8049)

1. Giriş

Vergiler, kamu gelirleri içinde üzerine en çok tartışılan gelir türü olarak dikkat çekmektedir. Verginin tartışılan bir kamu geliri olmasının nedeni, üstlenmiş olduğu fonksiyonların yanında sebep olduğu bireysel ve toplumsal tepkilerdir. Devlet için vergi bir kamu gelirdir ve vergilerin yerine getirmesi gereken ekonomik ve mali amaçları vardır. Fakat mükellef açısından verginin içinde insan unsurunu barındıran psikolojik bir olgu olduğu unutulmamalıdır. Vergilerden beklenen amaçların gerçekleşmesi, vergi sisteminin başarılı olabilmesi, mükelleflerin vergi karşısında göstereceği tutum ve davranışların incelenmesine bağlıdır. Vergi yükümlülerinin vergileme nedeniyle farklı davranış biçimleri göstermesi vergilerin ekonomik ve mali amaçlarının gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir. Bu durum maliye biliminin bir alt dalı olan vergi psikolojisi kavramının önemini artırmıştır.

Mükellefler vergiyi bir refah kaybı olarak nitelendirdiğinden mümkün mertebe daha az vergi ödeme eğilimi için girebilmektedirler. Bu davranış şekilleri ya vergiden kaçınarak ya da vergi kaçırarak kendini gösterebilmektedir. Kamu geliri açısından gelir kaybı anlamına gelen bu iki davranış şeklinin nedenlerinin anlaşılması vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi sorununu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla mükelleflerin vergilemeye karşı tutum ve davranışlarının, bunları etkileyen faktörlerin bilinmesi, vergi tarafları olan mükellef ve vergi idaresi bakımından önemlidir.

Çalışmamızda, yükümlü psikolojisi açısından vergi mükelleflerini vergiden kaçınmaya veya vergi kaçırmaya sevk eden faktörlerin araştırılması amacıyla Çorum ili merkezli bir anket uygulaması yapılmış ve elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

2. Vergi Psikolojisi Kavramı ve Amaçları

Kamu maliyesi kapsamına giren mali olayları sadece hukuki, ekonomik ve siyasal açıdan değerlendirmek yeterli olmayıp psikolojik açıdan da incelemek gerekmektedir. İç ve dış etkenler karşısında insan davranışlarını inceleyen psikoloji bilimi ile mükelleflerin vergilemeye karşı gösterdikleri tepkilerin değerlendirilmesi maliye bilimi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bireylerin tutum ve davranışlarını inceleyen psikoloji bilimini, mali olaylar ve insan ilişkileri açısından değerlendirilmesi mali psikoloji olarak ifade edilmektedir (Armağan, 2007: 244). Mali psikoloji kapsamında yer alan vergi psikolojisi ise toplumu oluşturan bireylerin ve baskı gruplarının zorunlu ve cebri bir tahsil türü olan vergileri algılayışını, değerlendirişini ve vergilendirme işlemine karşı gösterdikleri reaksiyonu ifade etmektedir. Vergi psikolojisi, vergi olayları karşısında bireylerin sahip olduğu, tutum ve davranışları inceleyen buna ilaveten vergi ile alakalı kişisel ve toplumsal davranışları açıklamaya çalışan bir kavramdır. Kamu maliyesinin alt disiplini olan vergi psikolojisi, üzerine vergi borcu terettüp etmiş mükelleflerin vergiye karşı göstermiş olduğu tepkileri diğer bir ifadeyle reaksiyonları kendisine konu edinir (Laufenburger, 1967: 239). Vergi psikolojisi, vergi politikası ve uygulamalarını, teorik ve ekonomik analizleri içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır (Pedone, 2009: 1).

Vergi uygulamaları karşısında bireyler farklı tepkiler ve davranışlar göstermektedir. Mükelleflerde meydana gelen davranış değişiklikleri mükelleflerin vergiyi algılama biçimlerini ve derecelerini de değiştirmektedir. Dolayısıyla vergileme konusunda bireylerin ne tür davranışlarda bulunacaklarının vergi psikolojisi yoluyla belirlenmesi vergi politikalarının başarısı açısından önemlidir (Çataloluk, 2008: 215). Vergi psikolojisi, mükelleflerin vergi karşısında gösterdikleri tepkinin nedenleri altında yatan psikolojik etkenler üzerinde durmaktadır. Söz konusu psikolojik etkenler, vergilerin mükellefler tarafından nasıl algılandığı ve mükellef davranışlarına yön veren faktörlerin neler olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Bu amaç vergi psikolojisinin temel çalışma alanını oluşturmaktadır (Etzioni, 1986). Vergi psikolojisi, belli bir toplumda vergi zihniyeti ve vergi ahlakının oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle vergilendirmeye ilişkin kararlar alınırken psikolojik faktörlerin göz önünde bulundurulması önemlidir (Nadaroğlu, 1998: 289).

Vergi psikolojisi kavramı yerine literatürde mükellef psikolojisi kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Mükellefler ile devletin vergiye bakışları başka bir ifadeyle vergiyi algılayış biçimleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Vergi mükellefleri, vergi nedeniyle bir refah kaybı yaşadıklarından vergiyi gelir azaltıcı bir etken olarak; kamu kesimi ise kamusal mal ve hizmetleri finanse edici bir araç olarak görmektedir.

Dolayısıyla devletin vergi nedeniyle elde edeceği gelir, o ülkenin ekonomik ve mali koşullarına bağlı olduğu kadar vergileri ödeyecek mükelleflerin vergiyi algılama biçimlerine (psikolojik durumlarına) da bağlıdır. Vergilemenin belirli bir sınırı olup bu sınırın aşılması durumunda mükellefler, vergiye karşı psikolojik tepki göstermeye başlayacaktır. Bu durum vergilerin etkinliğinin azalmasına ve istenmeyen ekonomik ve sosyal sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu nedenden ötürü, vergi politikalarını belirleyen hükümetlerin, ulaşmak istedikleri amaçları gerçekleştirebilmesi için vergi mükelleflerinin verebileceği tepkileri değerlendirmeleri ve vergi (mükellef) psikolojisini bozucu politikalardan kaçınması önem arz etmektedir (Çiçek, 2017: 264-265).

Vergi psikolojisi kapsamında mükelleflerin vergiye yönelik davranış biçimi Klasik (Rasyonel Beklentiler) yaklaşımı, Tutumsal ve Mali Bağlantı (Değişim) modelleri olarak üç farklı yaklaşıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Klasik Yaklaşım olarak da adlandırılan Rasyonel Beklentiler Teorisi'dir. Bireyi "homo economicus" olarak ele alan bu yaklaşıma göre, insan doğası gereği faydasını maksimize edecek, içsel maliyetlerini ise minimize edecek karar ve tercihleri benimser. Bu çerçevede bireyler, imkanlar dahilinde az vergi ödemeyi ya da hiç ödememeyi tercih edecek tutum ve davranışları yeğler. Bu anlayışa göre mükellef, tüm ekonomik koşulları değerlendirebilecek bilgi ve yeteneğe sahip ve kendi fayda maksimizasyonu faaliyeti içinde davranan kişi olarak tanımlanır (Aktan, 2012: 2).

Klasik Yaklaşım, Becker'in (1968) fayda maliyet analizine dayanmaktadır. Söz konusu model bireysel davranışı etkileyen faktörün, bireyin kanuni yollardan elde etmeyi planladığı geliri ile yasadışı faaliyete yönelmesi durumunda karşılaşacağı ceza miktarı olduğunu ifade etmektedir. Klasik Yaklaşım Modeli, insanların yasadışı faaliyet sonucunda elde edeceği geliri kişinin faydası olarak, yakalanması durumunda kişiye uygulanacak müeyyideyi ise kişinin maliyeti ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle, kişilerin kanuna uygun yollardan elde edeceği gelirin düşük olması kişilerin yasa dışı faaliyetlere yönelmesine neden olabilir. Çünkü, yasal olmayan faaliyetin yaratacağı fırsat maliyeti düşük olacaktır. Becker, bireylerin fayda -maliyet analizi sonucunda suç işlemeye karar verdiklerini ifade etmektedir. Becker'in suç ve cezaya ilişkin bu görüşleri vergi sistemine de uyarlanabilir. Klasik Yaklaşım'da; "yakalanma riski, gelir düzeyi ve ceza oranı" gibi faktörler, vergi ödeme konusunda belirleyici unsurlar olmaktadır. Burada vergi yükümlüleri beyan etmemiş olduğu gelirden sağladığı vergi tasarrufu ile denetim riski ve yakalanması durumunda ödeyeceği ceza arasında bir değişim ilişkisi kurmakta ve hangi seçeneğin faydası daha yüksek ise onu tercih etmektedir. Vergi yükümlüsünün davranışlarını sadece ekonomik terimler ile açıklanmaya çalışıldığı bu yaklaşımda, vergi yükümlülerini vergi ödemeye iten faktörler "yakalanma ve cezalandırılma" korkusuyla sınırlı kalmaktadır. Klasik yaklaşımda, vergi yükümlülerinin rasyonel vergi yükümlüsü oldukları, kendi çıkarları peşinde koştukları ve toplumdan soyutlanmış oldukları belirtilmekte sosyal ve psikolojik özellikleri dikkate alınmamaktadır. Vergi yükümlüleri ancak vergi otoritesi tarafından sert yaptırımlarla ve cezalarla karşılaştıklarında vergi otoritesinin kural ve kararlarına karşı uyma davranışı göstermektedir (Kitapçı, 2015: 41-42).

Mükellef davranışlarına yön veren psikolojik etkenleri araştırmaya yönelik varsayımlara dayalı "tutumsal model" veya "ahlaki duygular teorisi olarak da bilinen bu yaklaşıma göre bireylerin vergi ödeme (ödememe) tercihlerini belirleyen tek etken bireysel çıkar ve bireysel fayda fonksiyonunu maksimize etmek değildir. Bireylerin vergi ödeme(me) konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen etkenlerin başında psikolojik algılama gelmektedir. Bu yaklaşım, mükelleflerin özellikle vergileme konusunda verginin kendi gelirinde yaratacağı azalmayı düşünmeden vergiye karşı farklı tepkiler (olumlu karşılamak, kayıtsız kalmak veya reddetmek) gösterebileceğini ifade etmektedir. Burada ulaşılmak istenilen nokta, mükellefler tarafından verginin nasıl algılandığını ve bu algıya bağlı olarak ne tür bir tepki gösterileceğini tespit etmek ve değerlendirebilmektir (Aktan, 2012: 5).

Tutumsal Model, vergi uyumu modellerinde genellikle etik ve sosyal dinamiklerin ihmal edildiğini ve bu yüzden yüksek bir vergi uyumu gösterilebilmesi açısından ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımların birlikte ele alınarak multi-disipliner bir yöntemin uygulanmasını savunmaktadır. Sosyal Psikolojik Yaklaşımın temel sorusu "niçin çoğu insan denetim ihtimali ve vergi cezaları çok düşük olmasına rağmen vergilerini ödeme eğilimindedirler" sorusudur. Sosyal Psikolojik Yaklaşım çerçevesinde yapılan araştırmalardan biri Grasmick ve Bursik'in (1997) yapmış olduğu çalışmalarda vergi kaçırmayı engelleyici nitelikteki caydırıcı faktörler; "devletin uyguladığı cezalar ve yasal yaptırımlar, bireyin ait olduğu sosyal gruptaki normlara uygun

bir şekilde davranmadığı zaman karşılaşabileceği utanç duygusu ve suçluluk duygusu” dur (Kitapçı, 2015: 47-49).

Vergi uyumu konusundaki bir diğer yaklaşım ise Klasik ve Sosyo-Psikolojik Modellerin sentezi sonucunda ortaya çıkan Mali Bağlantı ve Optimal Vergi Uyumu Yaklaşımıdır. Mali Bağlantı esasen vergi ve kamu harcamaları arasındaki bağlantıyı konu almaktadır. Bu bağlantıyı kurulmasında mali bilinç ya da mali farkındalık önemli rol oynamaktadır. Mali farkındalığın yükselmesi vergiye gönüllü uyumu arttırmaktadır. Lewis (1982), mali bağlantı kavramını vergi yükümlülerinin kamusal mal ve hizmetlerden fayda elde etme ile vergi verme davranışı arasında empati kurarak kamusal mallara gönüllü katılımını arttıran bir unsur olarak ifade etmiştir. Mali bağlantı sonucunda vergi uyumun artırılması ancak devletin güvenilir, adaletli, etkin ve vatandaşların tercihleri ile uyumlu politikalar gerçekleştirmesi sonucunda ortaya çıkacaktır. Çünkü adaletsizlik algılaması arttığında ve devlete olan güven azaldığında vergi yasalarına karşı direnç artmakta ve vergi kayıp ve kaçakları artmaktadır. Bu noktada vergi yükümlüleri mali bağlantıyı adil bulmamaları durumunda adaleti kendileri sağlamak için yakalanma riskine karşın vergi kaçırmak isteyebilirler. Buna karşılık, vergi yükümlülerinin vergiyi içselleştirmeleri durumunda vergi kaçırma kendilerine fayda sağlayacak olsa bile vergi kaçırmak istemeyebilir (Kitapçı, 2015: 53-56).

Vergilerin devlet açısından niceliksel ve niteliksel olarak sahip olduğu fonksiyonlar, mükelleflerin gelir düzeyleri üzerinde negatif etki yaratmasının yanında vergi ödemek nedeniyle katlandıkları bir baskı hissine de neden olmaktadır. Kişinin gelir seviyesi, eğitim durumu vb. demografik özellikleri, devlete ve kamu hizmetlerine bakış açısına göre değişebilecek olan psikolojik vergi baskısı, mükelleflerin toplumun bir ferdi olması nedeniyle göstereceği tepkilerin yönü ve büyüklüğü açısından oldukça önem arz etmektedir (Çoban, 2004: 28-29).

Vergi esas olarak toplumla devlet arasındaki uzlaşmanın bir neticesidir. Toplum ile devlet arasında oluşturulan, bu uzlaşma zemini toplumu oluşturan bireylerin (mükelleflerin) vergi verme istek ve arzusu ile devletin vergi alma iradesi arasında kurulmaktadır. Vergi alacaklısı devlet ile vergi borçlusu yükümlü arasında yukarıda bahsedilen türden bir uzlaşma sağlamış olan ülkelerde vergi toplama konusunda herhangi bir sorun yaşanmazken böyle bir münasebetin olmadığı ülkelerde ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir (Gökbunar ve Gökbunar, 2007: 91).

Vergi psikolojisinin etkin bir vergi politikası uygulamasını, vergi uyumunun ve toplumsal düzenin sağlanması konularında kamu kesimine yol gösterici bir özelliği bulunmaktadır. Vergi psikolojisi, bireylerin vergiyi algılama biçimlerini ve vergiye gösterilecek tepkilerine yönelik çalışmalar yaparak, olası tepkilerin önüne geçerek, toplumsal düzenin sağlanmasını amaçlamaktadır. Böylece vergi psikolojisi aracılığı ile vergileme nedeniyle devlet-toplum ilişkisinde ortaya çıkan çatışmaya yönelik optimum çözümlerin geliştirilmesi mümkün olmaktadır (Turhan, 1998: 233). Etkin bir vergi politikasının varlığı, mükellef davranışlarının önceden tespiti, mükellef tepkilerinin en aza indirilmesi ve dolayısıyla vergi uyumunu arttıran ve vergi sisteminden mutlu olmalarını sağlayan politika seçeneklerinin uygulanmasıyla mümkündür. Kamu kesiminin vergi fonksiyonlarının gerçekleştirmedeki başarısı, vergileme konusundaki olumsuz ya da istenmeyen mükellef davranışlarını önceden tahmin edebilmesine ve bu davranışın eyleme dönüşmesini engellemesine bağlıdır (Cansız, 2006: 116).

Mükellefler, vergilerin etkin kullanılmaması, kamu harcamalarının verimsiz alanlara yönelmesi, kayıt dışı ekonominin boyutunun yükselmesi gibi nedenlerden dolayı vergi yüklerinin artması nedeniyle vergilemeye karşı reaksiyon göstermektedir. Vergi yüklerinin, farklı gelir düzeylerine sahip bireyler tarafından algılanış biçimleri de farklı olmaktadır. Vergi yükünün yarattığı baskı hissini daha fazla hissedilen bireyler, diğer gelir grubu ve vergileme olgusuna karşı bir reaksiyon içine girmekte ve bu durum toplumsal düzene ve toplumsal barışa karşı bir sorun haline gelebilmektedir.

Vergi psikolojisi alanında yapılan çalışmalar yardımıyla farklı gelir düzeylerine sahip mükelleflerin subjektif vergi yüklerinin tespiti ve bu vergi yüklerine bağlı olarak göstereceği reaksiyonlar saptanarak toplumsal barışı sağlayıcı vergi politikalarının oluşturulması mümkün hale gelmektedir. Vergi psikolojisinin amaçlarından birisi de vergiye uyumu sağlamaktır. Vergi uyumu, sade bir ifadeyle beyannamenin verildiği tarihte var olan kanun, yönetmelik ve yargı kararlarına riayet etme olarak açıklanabilir. Vergiye gönüllü uyum,

vergisel yükümlülüklerin kabulü olarak da adlandırılmakta diğer ifadeyle vergi yükümlülerinin vergilemeye karşı olumlu yaklaşımlar gösterdiği ve vergilere karşı herhangi bir direnç göstermeden, severek ve isteyerek vergilerini ödedikleri durum olarak da ifade edilmektedir (Aktan vd., 2006a: 102).

Mükelleflerin vergiyi algılamasını ve buna bağlı olarak vergiye uyumlarını etkileyecek psikolojik faktörler olarak; vergi oranları, vergi ahlakı, vergi adaleti, cezaların caydırıcı özelliği, gelir seviyesi vb. sıralanabilir. Bu faktörlerin hangisinin mükellefleri reaksiyona sevk edeceği, vergi psikolojisine yönelik çalışmalarla tespit edilip uyum sorununun aşılması vergi politikalarının başarısını etkileyen unsurlardandır. Ayrıca, vergileme işlemleri nedeniyle gerek mükelleflerin ve gerekse vergi idarelerinin katlandıkları maliyetlerinin azaltılması, o ülkedeki mevcut vergi sisteminin etkin hale dönüşmesi açısından önemlidir. Buna ilaveten azalan vergi maliyetleri, mükelleflerin psikolojilerini olumlu yönde etkileyerek vergi uyumunun yükselmesine katkı sağlayacaktır. Tüm bu olumlu katkıların gerçekleşmesi vergi idaresi ile mükellef arasındaki ilişkinin sağlıklı bir yapıya oturtulması başka bir ifadeyle vergi psikolojisinin etkinliği ile bağlantılıdır (İpek ve Kaynar, 2009: 179).

3. Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri

Mükellefler ilk olarak vergi matrahının daraltılması yoluyla daha az vergi ödemek hatta mümkünse hiç vergi ödememeyi hedeflemektedirler (Nadaroğlu, 1998: 145-146). Vergilerin cebri olması ve gelir azaltıcı özelliklerinden ötürü mükellefler üzerinde etki bırakmaması mümkün değildir. Bu etkiler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir ancak genel itibarıyla tepkiler olumsuz karakterlidir ve bundan dolayı kanun metinleri hazırlanırken bu durum göz önünde tutulmalıdır (Türk, 2010: 197).

Mükelleflerin vergilemeye gösterdiği tepkiler, bireylere ve toplumlara göre değişiklik göstermesine karşın genel olarak kabul, pasif tepki ve aktif tepki olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılabilir. Kabul aşamasında, mükellefler vergilemeye dair herhangi bir reaksiyon göstermeksizin kanunen kendilerine düşen görev ve sorumlulukları eksiksiz ve zamanında yerine getirirler. Pasif tepkide, vergi oranlarında meydana gelen artışlar nedeniyle kabul aşamasında gösterilen gönüllü uyum bu aşamada ortadan kalkmakta ve vergiye karşı tepkiler oluşmaya başlamaktadır. Pasif tepki aşamasındaki mükellef reaksiyonları vergiden kaçınma, vergiyi geç ödeme, yatırımdan vazgeçme, üretimi azaltma, vergi göçü vb. olarak göstermektedirler. Pasif tepki konumunda olan mükellef vergi oranlarının daha da artırılması durumunda aktif tepki aşamasına geçmekte ve vergi kaçırma, verginin reddi ve vergi isyanı gibi reaksiyonlar göstermektedir (Aktan vd., 2006b: 162-164).

Vergilerin mükelleflerin gelir düzeylerini azaltması ve buna bağlı olarak servet ve tüketim düzeylerini etkilemesinden ötürü mükellefler üzerlerine düşen vergi yüklerinden kurtulma veya vergi yüklerini azaltma çabası içerisinde hareket ederek gerek yasal gerekse yasa dışı yolları kullanarak üzerlerindeki vergiden kurtulmaya çalışmaktadır ve vergiden kaçınma da bu faaliyetler kapsamında değerlendirilmektedir. Vergiden kaçınma, vergi mükellefi olmama gayreti içerisinde olan bireylerin, vergi yasalarına aykırılık teşkil etmeden gelir düzeylerini muhafaza ederken hazineyi gelir kaybına uğratması ile sonuçlanır. Başka bir deyişle, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerinden yasaların izin verdiği çerçevede matrahlarını azaltma faaliyetleri karşısında faydasını artırırken kamu kesimini zarara uğratan bir sonuç doğurur.

Vergiden kaçınma vergi kanunlarına göre suç sayılmadığından bu faaliyeti cezalandıran bir yasal hüküm de bulunmamaktadır. Böyle bir cezai yaptırımın olmaması vergiden kaçınmayı tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Vergi kanunları, vergi borcunun doğumunu, vergiyi doğuran olayın vuku bulmasına bağladıkları için mükelleflerin, vergiyi doğuran olayı meydana getirmemesine veya kendileri için hukuki bir durumun gerçekleşmesine engel olmalarına bağlı olarak vergi borcunun ortaya çıkmasını engelleyecektir. Mükelleflerin vergi kapsamı dışındaki kaynaklardan kazanç veya irat elde etmeye çalışması veya vergi dışı servet unsurlarını edinmeye çaba göstermesi vergiden kaçınma faaliyeti olarak belirtilebilir (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2012: 194). Mükelleflerin kasıtlı olarak, aldatma olmadan vergi matrahını en aza indirme çabası olarak açıklanabilen vergiden kaçınma iki şekilde gerçekleşir. İlki, vergiyi doğuran olayın vuku bulmasını önlemek şeklinde ikincisi de vergi kanunlarında yeterli açıklamanın olmadığı durumlardan istifade ederek vergi yükümlülüğünden kurtulmak şeklindedir.

Vergiden kaçınma yukarıda da bahsedildiği üzere yasal ve cezai yaptırım olmayan bir davranış olmasından ötürü vergi suçu kapsamına girmemektedir. Ancak yüksek vergi oranları, kanun boşlukları, muafiyet ve istisnaların yaygın olarak kullanılması gibi nedenlerle vergiden kaçınmanın artması, kamu gelirlerinde bir azalmaya neden olarak vergi kayıplarının yaşanmasını sağlamaktadır. Vergi kayıplarının artması ise kamusal hizmetlerini optimum düzeyde sunulmasını engellemekte ve makro ekonomik hedeflerden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Mükelleflerin vergiden kaçınma yöntemlerini kullanarak vergisel yükümlülüklerden kurtulması üç farklı şekilde gerçekleşmektedir. İlki, maddi intibak olarak adlandırılan ve üzerine vergi konulmuş mal ve hizmetlerden satın almayarak vergiden kaçabilme durumudur. İkincisi olan zaman intibakı, sonraki dönemlerde üzerindeki vergi yükünün daha da artacağını düşündükleri mal ve hizmetlerden cari dönem içinde uzun dönemli ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda satın alarak sonraki dönemlerde hiç satın almamak suretiyle gerçekleşmektedir. Son olarak yerel intibak olarak ifade edilen ve matraha konu edilen unsurların vergilendirilen alandan vergilendirilmeyen alanlara yönlendirilmesiyle vergiden kaçınılmasıdır (Turhan, 1998: 236-237).

Vergi kaçırma ya da diğer bir ifadeyle vergi kaçakçılığının vergi psikoloji içinde yer alan mükellef tepkilerinin en yaygın şekli olduğu söylenebilir. Verginin konusu durumundaki bir kazanç ya da faaliyetin mükellefler tarafından vergi idaresinin bilgisi haricinde bırakılarak ödenmesi gereken verginin eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi durumu vergi kaçırma olarak adlandırılır (Karakoç, 1995: 99). Vergi kaçırma, vergi yasalarına aykırı eylemlerde bulunma ve vergi idaresinin uygulama ve kararlarına karşı gelerek vergi kaybının yaşanmasına neden olmaktadır (Yardımcıoğlu vd., 2011: 33). Vergiyi doğuran olayı meydana getiren iktisadi faaliyetlerin vergi idaresinin bilgisi dışında tutulmasına ilaveten vergiye konu olan gelirin düşük beyan edilmesi ya da hiç beyan edilmemesi, elde edilen servetin veya gerçekleştirilen harcamaların kayıt dışı tutulması, indirilecek giderlerin yüksek gösterilerek vergi kaybının oluşturulması da vergi kaçakçılığı olarak ifade edilir (Tanzi ve Shome, 1993: 2).

Dünya genelinde vergi kaçırma kavramı mükellefin vergi ödememek veya vergi yükünü azaltmak amacıyla kanunlara aykırı tüm davranışlarını kapsar. Vergi kaçırma olgusunun ortaya çıkmasında mükelleflerin veya vergi sorumlularının kasıtlı davranması ya da vergi mükellefi veya sorumlularının hatalı olması herhangi bir fark yaratmamaktadır. Çünkü vergi kaçırma kavramı, kasıtlı ve hileli olarak vergi yükünün azaltılmasını kapsadığı gibi vergi yasalarını yanlış yorumlama, beyannamede ortaya çıkan istem dışı hatalar, vergi yasalarına hâkim olmama vb. nedenlerden dolayı vergi matrahının düşük gösterilmesini de kapsar (Bayraklı vd., 2004: 206).

Ekonomik faaliyet içinde olan vergi mükelleflerinin vergi dairesine kayıtlı olmaması ya da kayıtlı olmasına karşın hileli muhasebe yöntemlerini kullanarak, sahte fatura ve belgelere dayandırarak ödemesi gereken vergi miktarını azaltması veya ortadan kaldırması vergi kaçırma faaliyeti olarak kabul edilir (Sivrekli Demircan, 2003). Vergi kaçırma vergi adaletini olumsuz etkilemesinin yanında vergilemenin verimliliğini azaltmakta ve yarattığı sonuçlar bakımından sosyal ve ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Dürüst ile dürüst olmayan mükellefler arasında haksız rekabet yaratmasından dolayı dürüst mükelleflerin veriye uyumunu azaltmakta ve yarattığı vergi kayıpları nedeniyle kamusal düzenin bozulmasına neden olmaktadır.

4. Literatür

Mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışlarının nedenlerini anlamaya yönelik olarak gerek ülkemizde ve gerekse dünya genelinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışmaların ortak vurgusu, mükellef davranışlarının vergiyi algılama biçimi, vergi ahlakı ve vergi baskısına bağlı olarak şekillendiği yönündedir.

Robben vd. (1989), mükelleflerin ödedikleri vergiler ile yararlandıkları kamusal hizmetler arasındaki adalet ölçüsüne yönelik yaptıkları çalışmada; yararlanan kamusal mal ve hizmet miktarı ile ödediği vergi miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki varsa mükelleflerin vergiye direnç göstermediği ve vergi kaçırma eğilimi

içinde olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak, mükelleflerin aksi yöndeki inanışlarının olması halinde vergi kaçırma eğilimi oluşmaktadır.

Muter vd. (1993), vergi karşısındaki tutum ve davranışları araştırmak amacıyla Manisa ilinde yaşayan 505 mükellef üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, vergi yükünün ağırlaşması, mükellefleri vergi kaçakçılığına yöneltmektedir. Çalışmada, ödedikleri vergilerle faydalandıkları kamusal mal/hizmetler arasında bir değerlendirme yapan mükelleflerin, vergi uygulamaları neticesinde vergi yüklerinin arttığını ve bu artışı bir külfet olarak nitelendirdiğini ve buna bağlı olarak da vergiye karşı bir direnç gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Aynı zamanda elde edilen bulgular kapsamında, vergi cezalarının ağır olmasının mükellefleri vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi eylemlerden uzaklaşmasında etkili olduğu tespitine ulaşılmıştır.

Demir (1999) tarafından Afyon'da gerçekleştirilen çalışmada ise, yükümlülerin vergiye karşı gösterdikleri tepkilerin en önemli nedenleri, kamusal mal ve hizmetlerde yükümlülerin taleplerinin yeterli düzeyde dikkate alınmaması ve yükümlüler tarafından ödenen vergilerin kamusal hizmet olarak geri dönüşünün istenilen seviyede gerçekleşmemesi olarak tespit edilmiştir.

Feld ve Frey (2002) tarafından İsviçre'de yapılan çalışmada anket yolu ile yükümlüler ile vergi dairesi arasındaki psikolojik ilişkinin vergi uyumu ve vergi kaçırma eğilimi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, yükümlüler ile vergi dairesi arasında oluşacak psikolojik bir olumsuzluğun olmaması durumunda vergiye uyumun yüksek ve vergi kaçırma eğiliminin düşük olduğu; ayrıca vergi cezalarının ağır olmasının da mükellefleri vergi kaçırmadan uzaklaştırdığını tespit etmiştir.

Orviska ve Hudson'un (2002) İngiltere'de yaptıkları anket çalışmasında, mükelleflerin vergiye karşı reaksiyon göstermemeleri iki nedene bağlanmıştır. İlki, vergi denetim ve cezaların yoğunluğu; ikincisi de sosyal kontroldür. Mükellefler, vergiyi sosyal bir görev olarak algılamakta ve toplumsal düzeni bozucu tepkiler göstermekten kaçınmaktadırlar.

Ritsama, Thomas ve Ferrier (2003), 2007 vergi mükellefi ile yapılan anket çalışmasında, Kasıtlı ve bilinçli olarak vergi kaçırma eylemini seçen grup içinde bulunan orta-gelir düzeyine sahip mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin yüksek olduğu, buna ilaveten, gruptaki bireyleri vergi kaçırmaya iten faktörler arasında vergi kaçırma fırsatı ve vergi miktarının olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında orta yaş grubunda yer alan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, vergi sisteminin adaletsiz olduğuna ilişkin algının yüksekliği ve gelir yetersizliğinin mükellefleri vergi kaçırmaya iten nedenler arasında olduğu; ahlaki değerlerin af programlarına katılımında ciddi bir etkisi olmadığı ancak aile ve arkadaş çevresinin bu kararı vermede önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çoban ve Sezgin (2004) tarafından Denizli'de gerçekleştirdikleri çalışmalarında mükelleflerin vergi sistemini adaletsiz bulduğu sonucuna ulaşmış ve bu sonuç doğrultusunda mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumsuz yönde etkilendiği ve vergi suç ve kaçakçılığının artmasına neden olduğu tespit etmişlerdir.

Savaşan ve Odabaş (2005), Türkiye'de vergi kayıp kaçaklarının nedenleri üzerine Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'ne kayıtlı 534 serbest muhasebeci, mali müşavir ve vergi denetim elemanları ile bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda vergi kayıp ve kaçaklarına, vergi yükü, istisna ve muafiyetler, vergi sistemindeki adaletsizlik, kamu harcamaları ile mükellef beklentilerinin uyumsuzluğu ve bilincinin eksikliği gibi mükellef psikolojisini olumsuz etkileyen etkenlerin neden olduğunu tespit etmişlerdir.

Cansız (2006), mükellef davranışlarının gelişimini etkileyen unsurları tespit etmek amacıyla Afyon genelinde 816 mükellefle anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan çalışmada, mükellefleri vergi kaçırma ya da vergiden kaçınmaya sevk eden unsurlar, vergi kaçırmanın toplum tarafından ayıplanmamasının ve yanlış bir davranışta bulduklarının açıkça ifade edilmemesinin yarattığı sorumluluk taşımama duygusu, uygulanmakta olan vergi sistemi ve yanlış vergi politikaları olarak gösterilmektedir.

Çiçek (2006) tarafından İstanbul'da yapılan çalışmada, mevcut uygulanmakta olan vergilere karşı mükellefin tepkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, mükelleflerin ödedikleri vergiler ile faydalandıkları kamu hizmetleri arasında bir dengenin olup olmaması ve vergi yüklerinin artması ile vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimlerinin artacağı; vergisel yükümlülüklerinin zor ve karmaşık oluşunun vergiye karşı dirençlerin ana etkeni olduğu tespit edilmiştir.

Benk ve Yıldırım (2009), fakültelerin işletme ve maliye bölümü akademisyenlerine yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmalarında, vergi bilinci yüksek olan bireylerin vergi kaçakçılığı suçunu algılama biçimlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmalarında, vergi kaçırma suçunun önemini algılama biçim ve düzeylerinde eğitim, yaş, gelir düzeyi ve konut sahibi olup olmama değişkenlerinin önemli etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Daştan (2011) tarafından Doğu Karadeniz Bölgesi'nde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensupları üzerinde gerçekleştirilen ve vergi kayıp ve kaçaklarının nedenlerine yönelik yapılan çalışmada elde edilen bulgular arasında mükellefleri vergi kaçırmaya iten etkenler, vergi oranlarının yüksekliği, vergilerin hizmet olarak dönmeyeceği inancı, vergi sisteminin adaletsiz olduğu vb. psikolojik faktörler bulunmaktadır.

5. Metot ve Uygulama

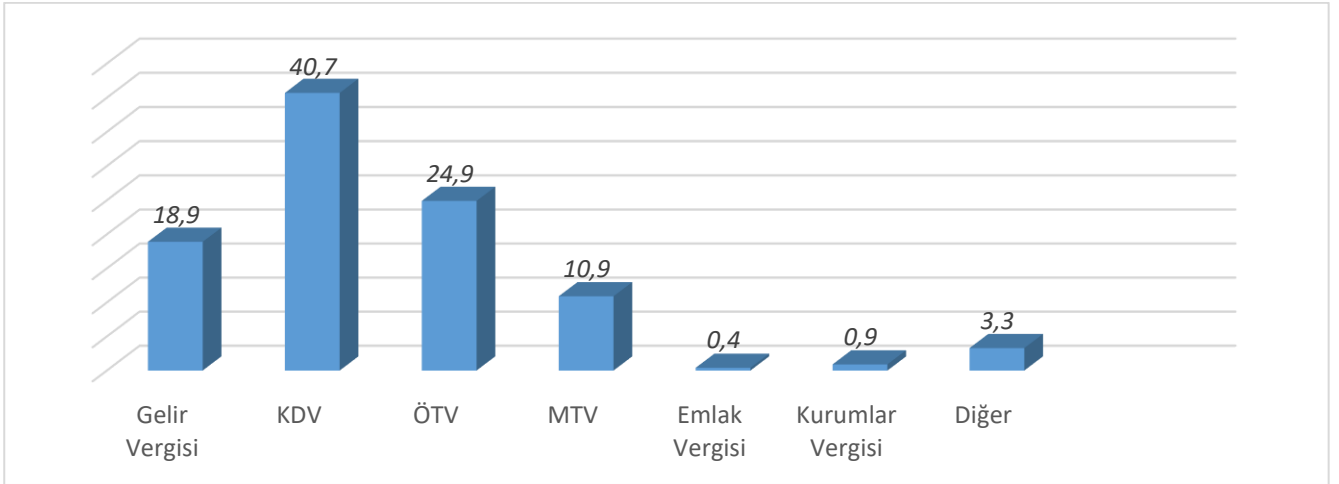
Çalışmada kullanılan veriler, Çorum Vergi Dairesine bağlı 450 vergi mükellefi ile yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Anketin ilk bölümünde çalışmaya katkı sağlayan mükelleflerin demografik özelliklerini ortaya çıkaracak sorular; ikinci bölümde ise vergi affı uygulamasına karşı bakışlarını tespit etmeye yönelik 16 adet 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmış sorulara yer verilmiştir. Çalışmanın güvenilirliği test edilmiş ve Cronbach's Alpa değeri 0,905 olarak hesaplanarak güvenilirlik sorunu ile karşılaşmamıştır.

Çalışmamıza katkı sağlayan katılımcıların cinsiyet, çalışma durumu, eğitim durumları ve yaşlarına ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 1'de verilmektedir. Tablo incelendiği zaman, katılımcıların yaş aralığının 28-35 yaş aralığında yoğunlaştığını görmekteyiz. Eğitim durumu olarak da ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim alanların ağırlıklı olmasından dolayı anketimize katılanların daha bilinçli cevap verdikleri düşünülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	(%)	Cinsiyet	(%)	Eğitim Durumu	(%)	Çalışma Durumu	(%)
18-27	27,6	Erkek	52	İlköğretim	15,6	Kamu	20
28-35	30,7			Ortaokul	8,4	Esnaf/Sanatkâr	20
36-44	19,3	Kadın	48	Lise	24,7	Sanayici	12,4
44+	15,2			Ön Lisans	16	İşçi	20
				Üniversite	31,8	Serbest Meslek	9,8

Mükelleflerin vergisel yükümlülükleri yerine getirme/getirmeme konusunda ne tür bir davranış içerisinde olacağına temel göstergesi başka bir ifadeyle mükellefleri vergiden kaçınma/vergi kaçırma eğilimini tetikleyen ana unsur bilindiği üzere vergi oranları ve hissedilen vergi baskısıdır. Çalışmamıza katılan bireylerin %50'si vergi oranlarını "çok yüksek", %37,6'sı "yüksek" olarak nitelendirmektedir. Diğer bir anlatımla, katılımcıların %87,6'sı vergi oranlarının normalin üzerinde bulmaktadır. Mükelleflerin vergiyi algılama ve değerlendirmesine bağlı olarak hissettiği psikolojik baskı olarak adlandırılan vergi tazyiki (baskısı) da vergi psikolojisi kapsamında değerlendirilir. Sübjektif karakterli bir yapısı olan vergi baskısının göstergesi vergi yüküdür. Bu noktadan hareketle çalışmamıza katılan mükelleflerin/bireylerin %73,8'i vergi yüklerinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan çapraz analiz neticesinde de, vergi oranlarını "çok yüksek" bulan katılımcıların %93,77'si, vergi oranlarını "yüksek" bulan mükelleflerin de %70'i vergi yüklerinin yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 1. Hangi Verginin Daha Fazla Yük Oluşturduğunu Düşünüyorsunuz?

Vergi oranlarının ve vergi yükünün yüksek olduğunu ifade eden katılımcılara bu hissi en çok hangi vergi türünde hissettiklerini sorduğumuzda %40,7 ile KDV, %24,9 ile ÖTV ve %18,9 ile gelir vergisini göstermişlerdir (Grafik 1).

Grafikte gösterilen sonuçlara baktığımızda mükellefler üzerinde en çok baskı hissi yaratan vergilerin dolaylı vergiler olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle yansıma özelliği yüksek olan KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin, bireylerin tüketim kararlarını etkilediği, gelir vergisinin ise harcanabilir gelir (net gelir) üzerinde yarattığı baskıdan ötürü bu vergilerin en çok etkileyen vergiler olması son derece doğaldır. Dolayısıyla, vergi mükelleflerinin vergiyi bir ekonomik yük olarak gördüğü yönündeki literatür bilgisi doğrulanmaktadır.

Tablo 2, vergiyi ekonomik bir yük olarak gören mükelleflerin vergiden kaçınma eğilimlerini tespit etmek amacıyla yapılan çapraz analizin sonuçlarını göstermektedir. Tabloya baktığımızda, vergi yüklerinin çok ağır olduğunu söyleyen mükelleflerin %77,94'ü, ağır olduğunu söyleyen mükelleflerin %82,14'ü vergi mevzuatlarından yararlanarak daha az vergi ödemeyi yollarının aranmasını rasyonel bir davranış olarak kabul etmektedir. Vergi oranlarını çok yüksek bulan mükelleflerin %80,44'ü, yüksek bulan mükelleflerin %75,7'si daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Vergi Yükü ve Oranlarını Algılayış Biçimine Bağlı Olarak Vergiden Kaçınma Eğilimi

Vergi Oranları Yüksek Midir?	Yasal Yollardan Daha Az Vergi Ödemeye Çalışmak Rasyonel Bir Davranıştır (%)				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çok Yüksek	6,66	7,5	5,7	16	64,88
Yüksek	4,14	8,2	11,8	26,03	49,7
Normal	9,6	5,7	0	19,23	65,38
Kendi üzerinizdeki toplam vergi yükünü nasıl hissediyorsunuz?	Yasal Yollardan Daha Az Vergi Ödemeye Çalışmak Rasyonel Bir Davranıştır (%)				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çok Ağır	7,3	7,1	7	11,7	66,91
Ağır	3,5	6,6	7,6	24,48	57,65
Normal	8,6	8	8,2	21,15	52,88

Çalışmamıza katkı sağlayan mükelleflerin %80'i, yasaların elverdiği ölçüde vergi yüklerinden kurtulmayı akılcı bir davranış olarak ifade etmişlerdir. Vergi mükellefleri ile vergi uygulamaları arasındaki ilişkinin zayıf olduğu gerçeğinden hareketle bu durum şaşırtıcı değil fakat vergiden kaçınma eğilimlerinin yüksek oranlarda gerçekleşmesi açısından düşündürücüdür. Çapraz analiz yöntemi ile bir karşılaştırma yaptığımızda, vergi yükünü en çok gelir vergisinde hissettiğini söyleyen mükelleflerin %70'i, KDV üzerindeki vergi yükünün daha çok olduğunu söyleyen mükelleflerin %78'si, ÖTV'nin daha fazla yük oluşturduğunu belirten mükelleflerin %91'i yasal yollardan bu vergilere ilişkin matrahları küçültme davranışı rasyonel bulunmaktadır. Dolayısıyla, vergiden kaçınarak daha az vergi ödemeyi rasyonel kabul eden mükellefler içerisinde en çok dolaylı vergilerden kaçınma isteğinde bulunduğunu söyleyebiliriz (Tablo 3).

Tablo 3. Vergi Türlerine Göre Vergiden Kaçınma Eğilimi

Hangi vergi daha fazla yük oluşturuyor?	Yasal Yollardan Daha Az Vergi Ödemeye Çalışmak Rasyonel Bir Davranıştır					Toplam
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Gelir Vergisi	6	9	11	18	41	85
KDV	16	10	13	31	113	183
ÖTV	1	7	2	24	78	112
Emlak Vergisi	0	1	0	0	1	2
Kurumlar Vergisi	0	0	2	1	1	4
MTV	2	6	4	10	27	49
Diğer	2	0	3	7	3	15
Toplam	27	33	35	91	264	450

Vergi psikolojisi kapsamında değerlendirilmesi gereken hususlardan bir tanesi de vergilemenin psikolojik sınırlarının aşılması durumunda mükelleflerin göstereceği iktisadi kararlardır. Vergi yükümlüleri, vergi oranlarının artması sonucu artan vergi yüklerinden kurtulmak için yeni ekonomik önlemler almaktadırlar. Bu doğrultuda, çalışmamıza katılanların %68,6'sı herhangi bir şey tüketirken daha fazla vergi ödememek için vergi miktarı artan tüketim malları yerine daha az vergilendirilen mal ve hizmet gruplarını tercih edeceklerini beyan etmişlerdir. Burada dikkat edilmesi nokta, mükelleflerin tüketim eğilimlerinin tükettikleri mal ve hizmet gruplarını değiştirerek devam etmesidir. Verginin karar etkisi, sadece tüketim üzerinde değil yatırım araçları kararları üzerinde de etkilidir. Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan bir diğeri de mükelleflerin %86,9'unun yatırım araçları kararı verirken vergi oranlarının düşük olduğu yatırım araçlarını tercih etmeleridir. Çalışma alanları itibariyle bir değerlendirme yapmamız durumunda, sanayicilerin %91,07'si, ticaret erbabının %94,44'ü, serbest meslek erbaplarının %92'si ve kamu kesiminde çalışanların %84,44'ü daha az vergi ödemek için yatırım araçları kararlarını değiştireceğini belirtmiştir.

Bilindiği üzere vergilemenin psikolojik sınırlarının aşılması durumunda mükelleflerin göstereceği tepkiler arasında vergi kaçırma faaliyeti en önemli eylem tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya katılan mükellefler vergi kaçırmanın nedenlerine yönelik olarak bir değerlendirme yapmaları istenildiğinde katılımcılar ilk sıraya vergi sisteminin adaletsiz olmasının mükellefleri vergi kaçırmaya sevk edeceğini ifade etmiştir. Vergi sisteminin adaletsizliğini sırasıyla, vergi cezalarının yetersizliği, verginin yükünün yüksekliği,

vergi denetimlerinin yetersizliği, vergilerin tabana yayılmaması, vergi istisna ve muafiyetleri unsurları takip etmektedir. Vergi kayıp kaçırmanın nedenlerine ilişkin göstergeler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri

Önerme	Yüzde (%)
Vergi sisteminin adil olmayışı	91,4
Vergi cezalarının yetersiz oluşu vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.	86,6
Vergi yükünün yüksekliği vergi kayıp ve kaçaklarının en önemli nedenidir.	86,2
Vergi denetimlerinin sayıca az ve/veya yetersiz olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.	84
Vergilerin geniş bir tabana yayılmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.	80,5
Vergi istisna ve muafiyetleri vergi kayıp ve kaçaklarını artırmaktadır.	79,3

Vergi kayıp ve kaçaklarının oluşmasında ekonomik etkenler ve vergi sisteminden kaynaklanan sorunların dışında söz konusu toplumda vergi mükelleflerinin vergilemeye yönelik sahip olduğu vergi bilinci ve vergi ahlaki düzeyleri de psikolojik etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi bilinci, bireylerin vergiyi algılama biçimlerine bağlı olarak vergisel davranışlarını belirleyebilme kapasitesidir (Taytak, 2010: 498). Vergi ahlaki ise, mükelleflerin maddi ve şekli vergisel yükümlülüklerini yerine getirmesinde sahip olduğu istek ve arzudur (Demir, 2015: 173). Bu noktadan hareketle, ülkemizde vergi kayıp ve kaçığının oluşmasında vergi bilinci ve ahlakına yönelik durumu tespit etmek için çalışmamıza katılan mükelleflerin görüşlerine başvurduğumuzda, katılımcıların % 86,2'si ülkemizde vergi bilinç ve ahlakının oluşmamış oluşunun vergi kaçakçılığına neden olduğunu ifade etmiştir.

6. Sonuç

Vergilemenin tarafları, vergi kavramına farklı anlamlar yüklemekte ve farklı tepkiler göstermektedir. Devlet için vergi kamu harcamalarının finansmanı için alınan ekonomik ve mali fonksiyona sahip bir tür gelir kaynağı olarak anlam ifade ederken; mükellefler için vergi, psikolojik bir olgudur. Mükellefler, psikolojik etkenlerin ağır bastığı bir atmosferde vergiyi bir görev ve ekonomik özne olarak değil, kendi gelirlerini azaltan ve yaşam koşullarını olumsuz etkileyen bir unsur olarak görececek ve vergi ödememeyi tercih edecektir. Dolayısıyla, vergi borçlusu konumundaki mükelleflerin vergi ödeme/ödememe eğilimleri kamu gelirlerinin miktarının da ana belirleyicisi olmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında mükelleflerin vergiye karşı davranış biçimlerini belirleyen temel etken, vergi yükü ve vergi yükünü belirleyen vergi oranlarıdır. Vergi oranları ve buna bağlı olarak mükellef psikolojisini etkileyen vergi yükünün dışında vergi sisteminin adaletsiz olduğuna ilişkin kaygılar, psikolojik faktörler, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışlarının belirleyicileridir.

Çorum genelinde gerçekleştirdiğimiz anket çalışmasında elde ettiğimiz bulguları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Mükelleflerin vergiden kaçınma eğilimlerini artıran unsurun vergi yükü baskısı ve vergi oranlarının yüksek olduğu algısının olduğunu söyleyebiliriz.
- Vergi oranlarının artması, mükelleflerin yatırım ve tüketim kararlarının değiştirmesine neden olmaktadır.

- Mükellefler, en çok dolaylı vergilerin yükünü hissetmekte ve daha az vergilendirilen mal ve hizmetleri tercih etmektedir. Dolaylı vergilerin mali anestezi etkisi nedeniyle hissedilmemesi beklenirken mükelleflerin artan dolaylı vergi oranları karşısında bu baskıyı hissetmeleri dikkat çekicidir.
- Mükellefler, vergi matrahlarının daha az olmasını sağlayacak faaliyetlere başvurarak ödemesi gereken vergi miktarını azaltmayı rasyonel bir davranış olarak ifade etmektedir. Böylece mükellefler, hem vergi yasalarının izin verdiği ölçüde vergi miktarını azaltıcı faaliyetlerde bulunmuş olmakta hem de yasa dışı faaliyetlerde bulunmadan vergiden kaçınmış olmaktadır.
- Mükellefler, vergi sisteminin adaletsiz ve vergi denetimlerinin ile vergi cezalarının yetersiz olmasının vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünmektedir. Ancak mükellefler, yakalanmayacaklarını veya az ceza alacaklarını düşünürler ise vergi yüklerini azaltmak için vergi kaçırma da mazur görebilmektedir.

Vergilendirme ilişkisinde alacaklı kamu kesiminin vergilemeye yönelik kararlar alırken mükelleflerin bu kararlara nasıl tepki vereceğini, mükellef psikolojisi üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirip getirmeyeceğini iyi analiz ederek vergi sistemine işlerlik kazandırılmalıdır. Böylece hem vergi gelirlerinde azalma hem de mükellef-devlet ilişkisinde istenmeyen olumsuz davranışlar meydana gelmeyecektir. Ayrıca mükellefleri vergiden kaçınma ve vergi kaçırma yöneltecek psikolojik faktörlerin ortadan kaldırılması, toplumsal barışı sağladığı gibi kamu düzeninin korunmasına da katkı sağlayacaktır.

Son Notlar

1. Bu çalışma V. International Conference on Applied Economics and Finance & EXTENDED WITH SOCIAL SCIENCES'da sunulan "Vergi Mükelleflerinin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Bakışı: Çorum İli Örneği" isimli özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Kaynaklar

- Aktan, C. C. (2012). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlakı. *Çimento İşveren Dergisi*, Ocak, 1-11.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Vural, İ. Y. (2006a). *Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2006b). *Vergilere karşı tepkiler ve vergilerin ahlaki ve sosyo-psikolojik sınırları vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Armağan, R. (2007). Türkiye'de gelir ve kurumlar vergisi oranlarında indirimin vergi gelirleri üzerine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 227-252.
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T., & Sağbaş, İ. (2004). Vergi kaçırma etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve vergi kaçaklarının önlenmesi: Anket çalışmasının bulguları. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004).
- Cansız, H. (2006). Vergi mükelleflerinin vergiyi algılama hakkındaki görüşleri: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2), 115-138.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi karşısında mükelleflerin tutum ve davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 212-228.
- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve sosyal yönden yükümlülerin vergiye karşı tutum ve tepkileri (İstanbul ili çalışması)*. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın 65, İstanbul.
- Çiçek, U., & Bitlisli, F. (2017). Vergi eğitiminin üniversite öğrencilerinin vergi bilinci ve farkındalığı üzerindeki etkisi: Bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10(2), 261-277.
- Çoban, H., & Sezgin, S.(2004). Vergi mükelleflerinin davranışları üzerine ampirik bir inceleme: Denizli örneği. 19 Maliye Sempozyumu 10-14 Mayıs, Antalya.
- Daştan, A. (2011). Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesindeki rolü: Doğu karadeniz bölgesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 181-206.
- Demir, İ. C. (1999). Mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları afyon ili örneği anket çalışması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Demir, İ. C. (2015). *Kamu maliyesi*. Limit Yayınları: Afyon.

- Etzioni, A. (1986). Rationality is anti-entropic. *Journal of Economic Psychology*, 7(1),17-36.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: How taxpayers are treated. NBER Working Paper, No: 98.
- Gökbunar, A. R., & Gökbunar, R. (2007). Mükellef davranışları, vergi etiği ve vergi uyumu. *Vergi Dünyası*, Sayı 311.
- İpek, S., & Kaynar, İ. (2009). Demografik faktörlerin vergi uyumuna etkisi: Bir anket çalışmasının koşullar. *Maliye Dergisi*, Sayı 157, Temmuz-Aralık.
- Karakoç, Y. (1995). Vergi kaçığı kavramı ve türleri. *Vergi Dünyası Dergisi*, 163, 97–108.
- Kitapçı, İ. (2015). *Vergi etiği vergi psikolojisi*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Laufenburger, H. (1967). *Maliyenin ekonomik ve psikolojik teorisi* (çev. İ.H. Ülkmen). Ankara: Maliye Enstitüsü Yayınları, No:25.
- Lewis, A. (1982). *The psychology of taxation*. Martin Robertson, Oxford.
- Muter, N. B., Çelebi, A. K., & Sakınç, S. (1993). Mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışları araştırması. Manisa.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu maliyesi teorisi* (10. Baskı). İstanbul.
- Orviska, M., & Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and law a biding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19, 83-102.
- Pedone, A. (2009). Tax theory and taxpractice: The problems of defining, measuring and assessing tax bases. NBER Working Paper, No: 119.
- Ritsama, C. M., Thomas, D. W., & Ferrier, G. D. (2003). Economic and behavioral determinants of tax compliance: Evidence from the 1997 arkansa tax penalty amnesty program. Presented at the IRS Research Conference, June.
- Robben, H. S. J., Webley, P., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1989). A cross-national comparison of attitudes, personality, behaviour and social comparison in tax evasion experiments. Ed. K. Grunert & F. Olander, *Understanding economic behaviour*. Kluwer Academic Press.
- Savaşan, F., & Odabaş, H. (2005). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.
- Siverekli Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya etkisi. <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi21/edemircan.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).
- Şenyüz, D. (1995). *Vergilendirmede yükümlü psikolojisi*. Bursa.
- Tanzi, V., & Shome, P. (1993). Primer on tax evasion. IMF Working Paper.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim II. kademe öğrencilerinde vergi bilincinin tespiti: Ampirik bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 158 Ocak-Haziran, 496-512.
- Turhan, S. (1998). *Vergi teorisi ve politikası* (6. Baskı). Filiz Kitabevi: İstanbul.
- Türk, İ. (2010). *Kamu maliyesi* (8. Baskı). Turhan Kitabevi: Ankara.
- Yardımcıoğlu, M., Doğrul, A. R., & Ay, H. M. (2011). Gayrimenkul alım satım işlemlerinde vergi kayıp ve kaçığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 27-56.

This Page Intentionally Left Blank